

Список використаних джерел

1. Бажан О. Г. Діяльність клубів творчої молоді в Україні в 1960-х роках у першоджерелах / О. Г. Бажан // Краєзнавство. – 2006. – № 1/4. – С. 80–82.
2. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали / Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. міськ. друк., 1993. – 480 с.
3. Бубновський М. Д. Півсторіччя Радянського Поділля / М. Д. Бубновський. – Львів: Каменяр, 1967. – 68 с.
4. Березовська-Чміль О. Соціальна політика та механізми її реалізації в Україні: політологічний аналіз: монографія / О. Березовська-Чміль. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. – 167 с.
5. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти : курс лекцій / О. Л. Іванова. – К.: КМ Академія, 2003. – 108 с.
6. ЦДАВО України, ф. Р. 1, оп. 16, спр. 2118, 26 арк.
7. Там само, ф. Р. 2, оп. 13, спр. 304, 152 арк.
8. Там само, ф. Р.348, оп. 3, спр. 808, 180 арк.
9. ЦДАГО України, ф. Р.1, оп. 25, спр. 518, 47 арк.
10. Держархів Вінницької обл., ф. Р.136, оп. 59, спр. 31, 3 арк.
11. Там само, ф. Р.256, оп. 1, спр. 53, 340 арк.
12. Там само, ф. Р.151, оп. 9, спр. 2859, 98 арк.
13. Там само, ф. Р.2700, оп. 6, спр. 2201, 406 арк.
14. Там само, ф. Р. 3966, оп. 1, спр. 39, 45 арк.
15. Там само, ф. Р.4897, оп. 7, спр. 114, 111 арк.
16. Держархів Хмельницької обл., ф. Р.908, оп. 4, спр. 48, 118 арк.
17. Там само, ф. Р.1235, оп. 3, спр. 141, 61 арк.
18. Там само, ф. Р.1263, оп.7, спр. 419, 93 арк.
19. Там само, ф. Р.1285, оп.13, спр. 463, 147 арк.
20. Там само, ф. Р.1437, оп. 6, спр. 23, 9 арк.
21. Там само, ф. Р.2489, оп. 2, спр. 42, 2 арк.
22. Там само, ф. Р.3354, оп. 2, спр. 225, 101 арк.
23. Там само, ф. Р.3435, оп. 2, спр. 110, 32 арк.
24. Там само, ф. Р.3439, оп. 1, спр. 33, 30 арк.
25. Там само, ф. Р.3602, оп. 2, спр. 36, 6 арк.
26. Там само, ф. Р.4105, оп. 1, спр. 219, 80 арк.
27. Там само, ф. Р.4646, оп. 6, спр. 174, 76 арк.
28. Там само, ф. Р.6119, оп. 1, спр. 1,74 арк.
29. Там само, ф. Р.6147, оп. 1, спр. 10, 9 арк.

Анна Полищук

**РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА
НА ПОДИЛЛИ В СРЕДИНЕ 1960 – СРЕДИНЕ 1980-Х ГГ.
(ПО МАТЕРИАЛАМ ГОСУДАРСТВЕННЫХ АРХИВОВ УКРАИНЫ)**

Исследование реализации социальной политики советского государства на Подилли в середине 1960 – середине 1980-х гг. является необходимым условием для полноценного понимания социальной политики СССР. Оно предусматривает введение в научный оборот ряда документов, что невозможно без их предварительного изучения и анализа.

Ключевые слова: социальная политика, архивные фонды, Госархив Винницкой обл., отдел коммунального хозяйства, Винницкий обком КПУ.

Anna Polishchuk

**THE IMPLEMENTATION OF SOCIAL POLICY OF SOVIET UNION IN PODOLIYA IN THE
MIDDLE OF 1960 AND IN THE MIDDLE OF 1980 OF THE TWENTIETH CENTURY
ACCORDING TO THE INFORMATION FROM THE STATE ARCHIVES OF UKRAINE**

The research of implementation of social policy of Soviet Union in Podilla in the middle of 1960 and in the middle of 1980 of the twentieth century is very important for complete understanding of Soviet Union's social policy's provides an introduction to the scientific use of a number of documents, which is impossible without their prior learning and analysis.

Key words: social policy, archival records, State Archive of Vinnitsa region , Department of Municipal Economy, committee of the CP of Ukraine of Vinnitsa region.

УДК 930:94(=214.58 Укр)“1921/91”

Олена Козакова

**СУЧАСНА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНСЬКИХ ЦИГАНІВ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ**

У статті розглянута сучасна історіографія радянських циганів. Прослідковано формування наукового інтересу серед науковців до історії українських циганів в СРСР. Особлива увага приділена вивченню долі циганів у Другій світовій війні. Аналіз робіт сучасних циганознавців дозволяє визначити поточний стан досліджень, їх основні напрямки та перспективи.

Ключові слова: історіографія, СРСР, Україна, циганів, циганознавство.

Сучасна історична наука в Україні останніх десятиріч перебуває у стані трансформації – переходу від колишніх, радянських засад – до створення власної концепції історичного пізнання. Зі здобуттям Україною незалежності постає проблема існування власне української науки, на тлі цього розгортається і коло наукових пошуків. Вперше стала можливою свобода наукової історичної думки, були створені передумови для переосмислення історичного надбання. В той же час дослідники звертають увагу до проблем національних меншин. Завдяки появі та діяльності громадських та культурних організацій формуються проблеми циганів, вирішення яких покладається і на науковців.

Одним із найбільш впливових наукових осередків вважаємо товариство “Романі Яг” у Закарпатській області. На сьогоднішній день у закарпатському регіоні проживає третина циганів України, а зареєстрованих організацій меншини налічується більше 30. Громадська позиція циганів, їх суспільний виклик стали основним поштовхом до виникнення інтересу до наукової розвідки циганівознавців. Іншим чинником стала географічна та ментальна близькість регіону до Угорщини, де проблеми циганів привертають увагу громадськості та дослідників уже довгий період часу.

Праці із циганівознавства в українській історичній науці з’являються наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. на Закарпатті [1–2]. Перші дослідження мали суспільну скерованість, викривали побутові, життєві проблеми тогочасного буття.

Каталізатором для вивчення історії та культури українських циганів стало проведення “Декади ромської інтеграції” 2005–2015 рр. У рамках декади в Україні відбулися дві міжнародні наукові конференції (2008 р.) за участю вчених України, Росії, Нідерландів, країн Балкан. Перша конференція “Роми України – з минулого в майбутнє” [3] відбулася за підтримки “Конгресу ромен України”. Проведення конференції “Роми України в період Другої світової війни: сучасний стан вивчення, викладання та увічнення пам’яті” [4] здійснило величезний поштовх до наукового вивчення та осмислення трагедії ромів. У Москві в 2013 р. відбувся Міжнародний форум із питань геноциду циганів у Східній Європі [5], на якому розглянуто актуальні методологічні проблеми вивчення та викладання історії Голокосту циганів.

Важливою проблемою у вивченні історії ХХ ст. залишається історія Другої світової війни, яка має особливе значення для історії циганівського етносу. Для циганів – це трагічні, напівзабуті сторінки історії. Для більшості неписьменних, малоосвічених циганів самотійно зберегти та відтворити події війни, перебування у таборах було нездоланим завданням. Вивчення долі українських циганів у цей період в Українській державі почалося відносно недавно, на громадських засадах – журналістами газети “Романі Яг” [6].

У 2013 р. в Ужгороді, на базі Ужгородського національного університету, науково-дослідним Інститутом Центральної Європи започатковані “Ромські наукові читання”. За матеріалами конференції випущено збірник наукових праць студентів, науковців та громадських діячів [7]. Цей проект поставив за мету привернути увагу науковців та громадськості до суспільних, історичних та політичних проблем циганів в Україні, а також сприяти розвитку відносно нової для нашої країни науки – циганознавства.

Однією із проблем сучасної історіографії радянського циганознавства є періодизація процесу вивчення циганів. Сучасна історіографія пропонує періодизацію відповідно до етапів розвитку СРСР. Можна погодитися із запропонованою Є. Навроцькою [8] періодизацією історії радянських циганів та можливостями її використання для дослідження історіографічних аспектів циганознавства. Відповідно, виділяємо три стадії розвитку в період СРСР.

Перший етап – 1920–1930-ті рр. – на цьому етапі радянська влада створювала “найкращі умови для розвитку” національних меншин, в тому числі й циганів; другий етап – 1939–1945 рр. – період Другої світової війни, Голокост циганського народу; третій етап – 1950–1980-ті рр. – повоєнний період характеризується спробою влади насильно включити циганів до радянського суспільства.

Характерними рисами першого періоду була поява нових суспільних ідей, соціалістична розбудова. З початком побудови СРСР, урядом проводилася специфічна національна політика. Радянська влада створювала для національних меншин, у тому числі й циганів, “найсприятливіші умови” для всебічного розвитку. Зауважимо, що у складі держави налічувалося більш ніж 300 народів та народностей. Циганське населення складало близько 0,2 %, тобто 200 тис. осіб. Сучасна історіографія пропонує різні підходи до розуміння радянської національної політики. Болгарські історики О. Марушикова та В. Попов [9] акцентують увагу на необхідності вивчення циганів як окремого народу в складі радянського суспільства, зазначаючи, що радянська влада створювала умови для переходу циганів до осілости, але також сприяла розвитку їх освіти і культури. У той же час, дослідники не звернули увагу на руйнування владою основного елементу циганської національної самобутності – кочового способу життя, а також наслідки цього для етносу.

Такі ж позитивні риси радянської політики у 1920–1930-ті рр. вбачає і угорська дослідниця К. Дунаєва [10], аргументуючи це величезним масивом культурно-просвітницької, популярної та навчальної літератури циганською мовою. Вона проводить порівняння між національною політикою державних діячів СРСР В. Леніна та Й. Сталіна і сучасною політикою керівництва Російської Федерації у сфері освіти національних меншин.

У перший період радянської доби були створені деякі умови для відродження та піднесення національної культури циганів, проте не слід забувати, що вони носили фрагментарний характер, а реформи не носили довготермінового характеру.

Заслугує уваги праця американської дослідниці історії радянського періоду Б. О'Кіфф [11]. Робота заснована на першоджерелах – урядових документах, особистому листуванні циганів, газетах із російських державних архівів. Автор аналізує не лише державну діяльність радянського уряду, але й духовну складову життя радянських, у тому числі українських, циганів – освіту, мистецтво, передусім, циганський театр.

У публікації дослідниці етнополітичних процесів на Україні в 1920–1930-х рр. О. Розовик [12] розкрито інший бік політики радянського уряду – заходи державних органів влади та громадських організацій республіки щодо залучення циганського кочуючого населення до осілого способу життя, участі у громадському житті республіки та розгортання в їх середовищі культурно-освітньої роботи.

Основною подією другого етапу історії радянських циганів став геноцид. Ця проблема викликала науковий інтерес не лише у вітчизняних істориків, але й у закордонних. Переважно, більшість робіт виконана під егідою численних фондів та організацій, таких як, наприклад, "Український центр вивчення історії Голокосту", "Документальний та культурний центр німецьких синті та рома", Міжнародний фонд "Відродження" та ін.

Одним із перших українських дослідників, який привернув увагу до історії циганів у роки війни, став О. Беліков [13]. Його доробок мав значний вплив на подальші наукові дослідження, формуючи новий напрямок у вивченні історії українських циганів. Публікації відповідального секретаря журналу "Голокост і сучасність" М. Тяглого [14] заклали методологічну основу в дослідженнях історичної долі українських циганів в період Другої світової війни.

Вивченню долі українських циганів присвятив свої роботи російський художник, циганолог М. Бессонов [15–16]. Його роботи ґрунтуються на усних свідченнях циганів-очевидців війни, документальних джерелах із державних архівах України та Російської Федерації, тому якнайкраще передають дух епохи. Науковець у своїх дослідженнях акцентував увагу на культурній, а також ментальній складових циганського життя. Так, завдяки науковим пошукам М. Бессонова, відомо, що чимало циганів брали участь у бойових діях, отримали нагороди та звання, проявили неабиякий патріотизм в умовах війни та окупації. Проте, більшість із них за паспортами були не циганами, а українцями. Це явище пояснюється тим, що у 1920–1930-х рр. цигани навмисне приховували від уряду свою національну приналежність [15, с.195–196].

Німецький історик М. Геллер також досліджував тему війни, зокрема мікроісторію, історію особистостей, їх роль у подіях, що спричинили геноцид циганського народу. Дослідження діяльності командира айзанцгрупи Д, загони якої перебували на території Південної України, Бессарабії та у Криму, дає змогу автору розкрити причини, масштаби знищення циганів на радянських територіях [17].

Дослідження третього етапу історії радянського циганства розпочинається із періоду десталінізації. Влада відновила спроби примусово підвести до осілості циганів, які під час війни і у повоєнні роки знову почали вести кочовий спосіб життя. Крім того, проект створення єдиного радянського суспільства не передбачав винятків для національних меншин, у тому числі й для циганів. Для цього використовувалися усі засоби, передусім, прийняті закони щодо спекулятивної діяльності, дармоїдства, бродяжництва, тощо. Так, після підписання указу 1956 р. "Про залучення до праці ромів, які займаються бродяжництвом", багато українських циганів виселено до Казахстану та за Урал. Більшість із них померли у дорозі від холоду. У цьому контексті доцільним здається використання терміну "жертви соціалізму" [8].

Провідні фахівці із циганознавства в Україні Н. Зіневич [18], О. Беліков [13] виклад матеріалу, що стосується періоду 1950–1980-х рр. також базують на урядових документах, які висвітлюють лише загальні риси життя циганів. Так, О. Беліков виклад історії прив'язує до політики уряду, а Н. Зіневич – з точки зору розвитку культурного та економічного аспектів життя.

Вивчення історії циганів у 1920–1930-х рр. українськими науковцями відбувається переважно у контексті інших національних меншин [19]. Так, у дослідженнях концентрується увага на політичній складовій епохи, особлива роль приділяється процесу переходу циганів до осілого способу життя. У той же час, майже нічого невідомо із робіт сучасних циганознавців про релігійне, культурне життя, буденну історію етносу.

На сьогодні дослідниками окреслена методологічна база, залучена до наукового обігу ґрунтовна джерельна база (документи часів окупації, усні свідчення), яка дозволяє аналізувати історичну долю циганів, а також визначити головну проблему періоду – геноцид циганського народу. Тим не менш, вивченими є сторінки історії циганів, які перебували на територіях, що межують з Угорщиною, а саме Закарпаття [1–2; 6], а також у Криму [14; 17], проте переважна більшість історії циганського населення регіонів є маловивченою, у наявності є лише статистичні дані періоду війни.

Повоєнний період в історії циганів в СРСР є найменш вивченим, проте не менш трагічним, ніж минулі роки. Закордонна історіографія відсутня, українські історики побіжно описують життя національних меншин, в тому числі й циганів, у період десталінізації. Повоєнний період життя циганів є перспективним для подальших досліджень, особливо в контексті історії повсякденності.

Отже, маємо відзначити певні досягнення сучасної історіографії у дослідженні циганів за часів СРСР та загальне пошук інтересу до проблематики. У той час поза увагою сучасних дослідників практично залишилися повсякдення, політична та культурна історія радянських циганів. Ці напрямки, безумовно, мають стати об'єктом подальших наукових студій.

Список використаних джерел

1. Ємець Г. Циганське населення Закарпаття / Г. Ємець, Б. Дяченко. – Ужгород: Карпати, 1993. – 86 с.
2. Малик Л. Цигани Закарпаття: проблеми, шляхи вирішення / Л. Малик, М. Пітюлич, О. Передрій, В. Шинкарь. – Ужгород: УДУ, 1991. – 44 с.
3. Матеріали Міжнародної циганознавчої науково-практичної конференції “Роми України: із минулого в майбутнє” (Київ, 10–11 червня 2008 року) / [упор. Н. Зіневич]. – К.: Юстиніан, 2009. – 296 с.
4. Міжнародна наукова конференція // Форум націй. Газета Конгресу національних громад України – 2008. – № 7 (74). – Режим доступу: <http://www.forumn.kiev.ua/2008-07-74/74-02.htm>.
5. В Москве состоялся международный форум “Нацистский геноцид цыган (ромов) и евреев в Восточной Европе” // Фонд содействия актуальным историческим исследованиям “Историческая память” – 2013. – Режим доступу: http://www.historyfoundation.ru/fund_item.php?id=291.
6. Романі Яг. Газета Закарпатського ромського культурно-просвітницького товариства. – 1999–2006. – 10 с. – Режим доступу: <http://archives.org.ua/handle/123456789/672>.
7. Ромологія: історія та сучасність: Матеріали Міжнародних наукових читань / [упор. Є. Навроцька]. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2013. – 144 с.
8. Навроцька Є. Історія та культура ромів (факультативний спецкурс за вибором) [метод. посіб. для вчителів] / Є. Навроцька. – Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2007. – 312 с.
9. Marushiakova E., Popov V. Soviet Union Before World War II / E. Marushiakova, V. Popov // Factsheets on Roma History. – Strasbourg: Council of Europe, 2008. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoCulture_en.asp.
10. Dunajeva K. StateBuilding and “Misfits”: The Case of Roma in Russia and Hungary / K. Dunajeva // Prepared for the 2012 Conference of Graduate Organization for the Study of Europe and Central Asia of the University of Pittsburgh – 2012. – 39 p. – Режим доступу: <http://goseca.pitt.edu/ocs/index.php/goseca/2012/paper/viewFile/21/7>.
11. New Soviet Gypsies: Nationality, Performance, and Selfhood in the Early Soviet Union / В. О’Кеефф. – Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2013. – 344 p.
12. Розовик О. Залучення циганів до освіти, громадської і культурно-освітньої роботи у 1920-х роках в УСРР / О. Розовик // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – № 35. – С. 68–72.
13. Беліков О. Державна політика стосовно циганів України: історія і сучасність / О. Беліков // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К, 2008. – Вип. 15. – С. 24–56.
14. Тяглий М. Цыгане Украины в период Второй мировой войны: современное состояние изучения, преподавания и увековечения памяти / М. Тяглий // Голокост і сучасність. – 2008. – № 2 (4). – С. 143–148.
15. Бессонов Н. Патриотизм – составляющая государственной национальной политики России: теория, практика / Н. Бессонов. – М.: Голден-Би. Издание Института Российской истории РАН. – 2010. – С. 191–209.
16. Бессонов Н. Цыгане СССР в оккупации. Стратегии выживания / Н. Бессонов // Голокост і сучасність: Студії в Україні і світі. – 2009. – № 2 (6). – С. 17–52.
17. Holler M. Extending the Genocidal Program: Did Otto Ohlendorf Initiate the Systematic Extermination of Soviet “Gypsies”? / M. Holler // Nazi Policy on the Eastern Front, 1941: Total War, Genocide, and Radicalization. – Rochester: University of Rochester Press, 2012. – P. 267–288.
18. Зіневич Н. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан / Н. Зіневич // Український історичний журнал. – 2001. – № 1. – С. 40–52.
19. Якубова Л. Особливості повсякденного життя доби Великого Терору в національних районах УРСР / Л. Якубова // Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя (1921–1928 рр.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – 786 с.

Елена Козакова

СОВРЕМЕННАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЫ УКРАИНСКИХ ЦЫГАН СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА

В статье рассмотрена современная историография советских цыган. Прослежено формирование научного интереса среди ученых к истории украинских цыган в СССР. Особое внимание уделяется изучению судьбы цыган во Второй мировой войне. Анализ работ современных цыганологов позволяет определить текущее состояние исследований, их основные направления и перспективы.

Ключевые слова: историография, СССР, Украина, цыгане, цыганология.

Olena Kozakova

MODERN HISTORIOGRAPHY STUDY OF HISTORY AND CULTURE OF UKRAINIAN GYPSY SOVIET PERIOD

The article considers the modern historiography of Soviet Gypsy. Premises of appearing the interest among scientists towards the situation of Ukrainian Gypsy in the USSR are studied in the article. Particular attention is paid to the history of the Second World War. The analysis of papers of modern researchers allows us to determine the current state of the research, their main directions and prospects.

Key words: Gypsy, gypsology, historiography, Ukraine, USSR.

УДК 327(477)

Наталія Чорна

РОЛЬ ПОЛЬЩІ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

З'ясовано особливості відображення у роботах українських дослідників ролі Польщі в інтеграції України до ЄС. Розглянуто підходи до пояснення причин заангажованості офіційної Варшави у відносинах Української держави із Євросоюзом, оцінено успіхи, досягнуті на цьому шляху. З'ясовано наукове обґрунтування проблеми, вказано на необхідності її подальшого вивчення.

Ключові слова: Україна, Польща, європейська інтеграція, Європейський Союз, українська історіографія.

Європейський вибір зовнішньої політики України, незмінно декларований політико-владними колами держави і відображений у низці нормативно-правових актів та програмних документів, традиційно викликає стійкий дослідницький інтерес, отримує відповідне теоретико-методологічне та концептуальне осмислення в наукових дослідженнях і публікаціях. Праці, представлені, насамперед, статтями, монографіями, дисертаційними роботами і аналітичними дослідженнями, безумовно, свідчать про актуальність проблеми.

Відмінною рисою багатьох досліджень є висвітлення взаємин України із Європейським Союзом (далі – ЄС) у впливі на них польського чинника. Інтерес офіційної Варшави до відносин України з ЄС учені називають однією із магістральних ознак "української політики" III Речі Посполитої і пояснюють його впливом об'єктивних чинників внутрішнього і зовнішнього характеру.

Отримавши належне відображення у низці публікацій, аспект проблеми, разом з тим, до цих пір не став предметом спеціального історіографічного дослідження. Враховуючи прискорене накопичення тематичних праць, відсутність відповідних історіографічних робіт стає усе більш очевидною. Об'єктивна необхідність підведення підсумків у з'ясуванні ролі Польщі у взаєминах України з ЄС, систематизації та узагальненні досягнутих успіхів, обумовила підготовку пропонованої роботи, її змістовне наповнення.

Як свідчить історіографічний аналіз, прикметною рисою української наукової думки є обґрунтування інтересу Польщі до європейського майбутнього України російським чинником. Показовим, на нашу думку, є дослідження В. Каспрука [1, с. 27–29], у якому, зокрема, зазначається, що для країн пострадянського простору, розташованих між Європою і Росією, зі зміщенням на Схід кордонів ЄС небезпека потрапити в російську сферу впливу стала особливо актуальною. Щоб не допустити повторного перетворення України в складову частину модернізованої Російської імперії, офіційна Варшава робить усе можливе для наближення її до Європи.

Значний інтерес представляє публікація Т. Возняка [2]. Певною мірою, поділяючи думку про те, що інтеграція України в ЄС означатиме її виключення із російської сфери впливу, однозначно бажане для офіційної Варшави, автор одночасно ставить під сумнів зацікавленість Польщі у